

La **INVENCION** *del* **PASADO** *Verdad y ficción en la Historia de España*

Miguel-Anxo Murado: «La història està sempre distorsionada. És part de la seva naturalesa»

Autor: Carlos Pérez Cruz

Data de publicació: 29-01-2015

Entrevista de Carlos Pérez a Miguel-Anxo Murado sobre la manipulació, falsificació i distorsió del passat.

Amb 'La invención del pasado', aquest periodista, escriptor, guionista i realitzador de documentals desmunta molts clixés sobre la importància dels relats històrics. Diu que els tenim gairebé sacralitzats, que els poders els usen com a substituïts de la religió; que estan plens de concessions al que la gent demana, sobretot per justificar nacionalismes. Que estan plens de fetixismes. El valor de la seva anàlisi és que aconsegueix capgirar moltes percepcions automàtiques.

Miguel-Anxo Murado (Lugo, 1965) és escriptor, guionista de cinema i televisió, realitzador de documentals, periodista i traductor. Fa cinc anys va desmuntar en 'Otra idea de Galicia' els tòpics i mites historiogràfics i populars de la seva terra; ara emprèn una tasca semblant amb 'La invención del pasado. Verdad y ficción en la historia de España' (Editorial Debate). Un llibre apassionant i ben documentat en què l'autor busca restar la transcendència que de vegades li donem a la història i despertar en el lector un sa escepticisme respecte a ella, sobretot quan acostuma a utilitzar-se com a arma llancívola en els agres debats polítics nacionals. Murado remarca que la història és inevitablement imperfecta: el seu relat canvia amb el temps, ficció i realitat tendeixen a confondre's, té enormes llacunes i és més un reflex del nostre present i de les expectatives actuals que del nostre passat.

En el primer capítol, a manera de pròleg, expresses la vocació d'aquest llibre: "Que, quan el lector acabi aquestes pàgines, la seva confiança en la història hagi disminuït considerablement". He de dir que jo ja era un desconfiat, però ara sóc un desconfiat amb dades. Si em permet la maldat, d'acord amb el que he llegit, no semblen molt més precisos els llibres d'història que les novel·les històriques o les telenovel·les.

Això requereix un matís. Per descomptat que la història es basa en fets, molts comprovats, contrastables. El problema és que tendim a pensar que la història consisteix en això: a comprovar fets. I la història no és això; són les interpretacions d'aquests fets i les relacions que establim entre ells. L'argument del llibre és que, ja que la nostra ment és una ment literària, la nostra manera de veure aquests fets i d'ordenar-los acaba tenint més a veure amb la nostra imaginació, amb la nostra fantasia, que amb quelcom completament objectiu i racional. La diferència entre literatura i història és que la literatura és un món en el qual ni tan sols els fets són reals (són imaginaris, se'ls fa versemblants) i en la història els fets són versemblants -almenys molts d'ells-, però, en el fons, les relacions entre ells són semblants a les de la literatura. És una relació narrativa.

Quan un assisteix a un esdeveniment que té reflex en els mitjans de comunicació són moltes les ocasions en què no reconeix el relat del que s'ha viscut personalment. Si aquesta distorsió es produeix amb el que s'ha viscut ahir, quin grau de distorsió cal suposar a la història?

És la mateixa. En el fons la història no és molt diferent, pel que fa a memòria, de la memòria individual. Amb la diferència que en la memòria individual nosaltres som testimonis presencials. El problema és que, precisament, de la nostra experiència com a testimonis presencials, de la nostra experiència en recordar coses, extraïem aquestes conclusions escèptiques. El fet que no sempre recordem bé, que tendim a reconstruir el que recordem, de fet, quan ho contrastem amb altres persones que també estaven presents sempre hi ha una discussió, mai no hi ha la possibilitat d'establir amb seguretat un record. La història és semblant, en alguns sentits pitjor. És una memòria col·lectiva, ni tan sols la d'un individu, amb la qual cosa hi ha d'haver una mena d'acord entre memòries. I hi ha, a més, el problema dels textos, el fet que només podem conèixer les coses a través dels textos, dels documents, en general. Caldria parlar també de l'arqueologia, però, en realitat, a la pràctica és amb els textos amb què es fa història. L'arqueologia o altres fonts, com les orals, són un recolzament, no són independents, no poden explicar història per si mateixes. Aquest és un altre aspecte del qual vull cridar l'atenció al llibre; que si no hi ha textos no hi ha història i els textos són molt imperfectes, sobretot com més enrere anem en el temps. I com més a prop estem en el temps es produeix un fenomen diferent, però també molt distorsionador, que és que hi ha massa textos. Hi ha un excés de veus i fer-ne una selecció és, al final, gairebé igual d'arbitrari que quan un té molt poc on triar.

Un dels fets per la desconfiança en la fiabilitat del relat històric, sobretot quan parlem d'esdeveniments més allunyats en el temps, és que la interpretació es produeix a partir de documents que poques vegades són contemporanis als fets. Quina fiabilitat tenen aquest tipus de documents?

Aquest és un problema molt seriós per a parts enormes de la història, del passat. No tenim documents contemporanis per a molts dels fets importants de la història. Tenim textos tardans, de vegades separats per centenars d'anys dels fets que expliquen. Només cal que pensem ara com seria intentar entendre alguna cosa que hagi passat fa 200 anys a la nostra família, simplement a partir de la memòria oral. Aquest és un experiment que pot fer qualsevol. Què ens ha arribat, per exemple, a través de la memòria oral familiar, dels nostres besavis? I no parlem més que de dues o tres generacions. No ens ha arribat pràcticament res; com a molt, el nom, potser una fotografia, alguna anècdota, però pràcticament res. Si no tenim textos contemporanis no podem estar mai segurs que qui ha escrit aquest text a posteriori tingués realment informació. Si no apareixen textos intermedis, moltes vegades cal pensar que qui ha escrit aquest passat tan remot simplement se l'ha imaginat o l'ha inventat o ha utilitzat clixés per construir per associació, per intuïció. Jo poso l'exemple de les vides de sants. El fet que s'assemblin tant és perquè els qui les escrivien no tenien lògicament ni idea de les vides de les persones sobre les quals escrivien, perquè havien passat moltíssim abans, perquè no hi havia documents, i el que feien era tirar d'un arsenal d'anècdotes, de miracles, que es repeteixen perquè són bons, perquè funcionen, perquè tenen èxit. Hi ha tendència a imaginar-ho tot sempre de la mateixa manera.

De quins períodes històrics de la història d'Espanya tenim una idea més distorsionada?

Lògicament, com més enrere més distorsionada està. Per exemple, de tot el que és anterior a la conquesta romana no tenim documents o en tenim molt pocs. Arqueologia. Però, com deia abans, l'arqueologia no és una ciència independent, necessita un marc per interpretar-la i aquest marc el proporcionen els textos. Quan no n'hi ha, és molt difícil fer història. Es pot fer etnologia retrospectiva, antropologia retrospectiva. Es pot deduir com vivia aquest poble que anomenarem els cel·tibers, quin tipus d'instruments tenien, com era més o menys la seva societat... Bé! Alguna cosa es pot saber d'això. El que no podem saber és la seva història, els fets, els detalls, no podem conèixer el transcurs de la seva història. A partir de la conquesta romana tenim documents, però són documents que concerneixen a la manera d'entendre la història dels romans, que eren escriptors, no historiadors com nosaltres els entenem. Aquí tenim un altre problema. També tenim buits historiogràfics gravíssims al llarg de l'alta edat mitjana. Jo diria que fins a la modernitat, fins que comença a haver-hi un ús sistemàtic de registres, d'arxius, etcètera, el que tenim és molt poc. I a partir d'aquí, el que tenim és quelcom més, però tampoc no és la panacea. Quan no és el temps el que fa la selecció dels documents -destruint documentació, si és que n'hi havia-, es fa d'una altra manera. Per exemple, d'Isabel la Catòlica tenim moltes

cròniques, però són les cròniques que es va permetre que sobrevisquessin, aquelles que la legitimaven, no les que donaven l'altre punt de vista. D'això, en tenim molt poc. I, així, successivament. Com més enrere anem en el temps, més distorsionada està, però la història recent també està distorsionada per altres motius. Dit això en el sentit que la història està sempre distorsionada: és inevitable que ho estigui, és la seva naturalesa. No crec que això sigui en si mateix una cosa dolenta, que es pugui corregir. És a la naturalesa de la història estar distorsionada, ser un reflex sempre deformant.

Com més detallat i detallista és un document, més sospitos és. Sembla un contrasentit.

Sí, sembla un contrasentit, però no és exactament que com més detallat és sinó que, el fenomen de la paradoxa del detall, a allò que es refereix és al fet que a mesura que va passant el temps, i sense que apareguin altres documents, altres dades, s'observa aquest fenomen curiós, a l'Edat Mitjana sobretot, que el relat es va adornant amb detalls nous que evidentment no surten de cap més altre costat que de la imaginació o perquè es contagien d'un altre text o el que sigui, però està clar que no és que algú al segle XV sàpiga més que algú al segle XII. Si no hi ha documents pel mig no es pot saber res més. Per què es va fent més detallat? Pel mateix que quan a nosaltres ens expliquen un rumor. Nosaltres ho transmetem, l'adornem per fer-lo més interessant i aquesta persona a la qual ho expliquem el torna a adornar també, torna a afegir-hi detalls. Això passa molt a l'actualitat amb el periodisme, no cal anar-se'n necessàriament a l'Edat Mitjana. En el periodisme actual, una notícia de vegades s'orna amb hipòtesis, aclarint que són hipòtesis, però en la següent transmissió, la idea que són hipòtesis desapareix i això ja s'incorpora a les dades, es converteix en part de les notícies. Moltes notícies que veiem cada dia a la televisió, als diaris, contenen aquest element de llegenda urbana que, naturalment, els bons periodistes procuren evitar i moltes vegades aconsegueixen desmentir, però el problema -i això val pel rumor, per la llegenda urbana, pel periodisme- és que el rumor sempre s'expandeix més ràpidament que la notícia perquè és més interessant, té més elements que criden l'atenció del públic.

Una història més seriosa, més precisa, potser seria una història menys interessant pel públic...

Sí, de fet és així. La història més científica, la més acadèmica, la més rigorosa, és minoritària, no surt realment d'un àmbit molt reduït d'especialistes i això és, en gran part, perquè és difícil de llegir, és molt seca, no té aquests elements narratius o molt pocs d'aquests que criden l'atenció de la gent. De fet, és molt significatiu que, quan s'escriu divulgació històrica, s'insisteix molt que es faci divertida la història. Perquè, efectivament, la història en cru, la història més científica, és avorrida per la major part de la gent. Només és interessant pels especialistes.

La història de Pelayo i la 'batalla de Covadonga' és un conte moral de redempció amb analogies a la Bíblia i a les vides de sants. El relat de la transformació de la península en regne musulmà està configurat amb "llegendes creades a partir de llegendes". El setge de Numància és "un calc de l'episodi anterior de Sagunt" i el relat del suïcidi de tot un poble davant el setge dels invasors és el mateix que el del setge romà de Masada i altres semblants. Suposem que tot són llegendes i contes morals. Aquestes llegendes, aquests contes morals, què ens diuen del passat? Ens ajuden en alguna cosa a desxifrar-lo?

Sí, ens hi ajuden, però cal entendre quin ús els podem donar. La història de Numància no ens diu res sobre el que va passar a Numància. Potser Numància va ser destruïda en una batalla, però evidentment no va ser destruïda de la manera que narra Titus Livi, com coneixem a la història convencional, tradicional, del setge de Numància. Però, en canvi, per un historiador de Roma sí que és interessant veure el fet que aquest clíxé es repeteixi a la historiografia romana. Ens diu alguna cosa sobre els romans. No ens diu res sobre els celtibers, però sí que ens diu que els romans tenien, direm, aquesta fantasia, que potser és bastant transparent, fàcil d'entendre. Significava que els bàrbars eren valents i, per tant, per Roma tenia mèrit derrotar-los, no era una cosa fàcil. D'altra banda, en canvi, deia que el seu valor era molt gran, però que era un valor irracional, absurd. No era racional com el dels romans i, per tant, en el fons eren bàrbars, no eren tan civilitzats com els romans. Això és el que vol dir la història de Massada i la història de Numància! Això i que és una bona història i que Tito Livi volia que li llegissin i que li llegissin amb interès, de manera que havia de donar-li gràcia als seus relats. I a més havia de explicar alguna cosa, perquè cal pensar que sabien molt poc de les coses que ocorrien. No era fàcil aconseguir informació. I, a més a més, no importava. De la mateixa manera que avui dia un guionista de cinema històric et dirà: "Sí, tenia documentació molt precisa sobre com va ser aquesta batalla, però tal com estava no era prou espectacular, l'hi hem fet més encara". Doncs igual que fem nosaltres ara feia Titus Livi. Això és el que ens diu l'episodi de Numància. El que no ens diu res, efectivament, és sobre Numància en si mateixa.

Assegures que "tot relat històric tendeix també a ajustar-se a un esquema predeterminat que el condiciona, de vegades fins a l'extrem de deformar-lo". Afegeixes més endavant que "aquesta és la raó per la qual les narratives nacionals s'assemblen tant". I conclou: "Quan ens trobem que un univers de dades tan caòtic com la història repeteix sempre una pauta, podem estar gairebé segurs que estem davant d'un fenomen construït, en el sentit que no reflecteix la realitat sinó les nostres expectatives". Com funciona aquest esquema predeterminat de què parles? Com arriba a

Per començar, la història és un gènere d'escriptura. No diré un gènere literari, perquè es pot prestar a malentesos, però és un gènere d'escriptura o, si més no, està compost per diversos gèneres. Quan hom escriu història, l'escriu de determinada manera i dins d'uns motlles. Aquests motlles fan que aquests relats s'acabin semblant molt. Els historiadors es fixen només en determinats fets que a nosaltres ens interessin. Potser no eren els que més interessaven a qui els va viure, però per nosaltres ara són els més interessants. I és clar, tots els historiadors de tot el món es fixen en les mateixes coses, les expliquen d'una manera semblant, amb una narrativa semblant, i les històries s'acaben semblant molt. I la història nacional, que és a la qual es refereix aquesta part del llibre, els relats nacionals, són molt semblants perquè tots compleixen la mateixa funció de legitimar l'Estat, de legitimar la idea de la nació. És un tipus d'història que va néixer amb el nacionalisme, perquè tota història nacional és nacionalista per definició, per essència. Abans d'això hi havia altres tipus d'història. El pare Flórez va escriure una història eclesiàstica d'Espanya, on tota la història està centrada en què fa o deixa de fer l'església. Avui dia ja no s'escriuen aquest tipus d'històries o s'escriuen altres històries sectorials. Per exemple, des que hi ha el feminisme, la història de les dones. Hi ha històries econòmiques... La història nacional, com a gènere, té aquesta finalitat de legitimar l'Estat, la de fer veure que els estats que existeixen en el període dels estats-nació són antics, que tenen continuïtat i, per tant, tenen legitimitat, que el seu territori legítim és el màxim que ha arribat a tenir en algun punt de la història -la qual cosa és un problema, perquè això fa que s'encavalquin diversos estats alhora-: totes aquestes coses són les que hom cerca amb la història nacional. I ja que totes les històries nacionals cerquen el mateix, també és una altra raó per la qual tendeixen a assemblar-se.

Si ens atenem al relat dominant del nacionalisme espanyol, a la història canònica d'Espanya, en quina mesura s'ha modificat el passat per satisfer unes expectatives?

És curiós, perquè ja no s'estudia la història nacionalista. És a dir, el discurs nacionalista clàssic de la història, el que va construir Ramón Menéndez Pidal i després es va refinar, o més aviat es va distorsionar més durant el franquisme, ja no s'estudia des de fa molts anys. I no obstant això, a mi em sembla un fenomen interessant veure que és el que està present és la història que la gent sap. Els historiadors ho menyspreen, consideren que és una visió passada de moda i superada de la història, però aquesta opinió no transcendeix tot just a la gent del carrer. La història que encara li agrada i, si sap alguna cosa d'història, la que coneix, és aquesta història mítica. Jo crec que la raó és la d'abans, que és una història literària, que està pensada per agradar, per convèncer, per crear grans exemples, grans herois, batalles... La gent, quan parla d'aquesta història, en parla gairebé com d'un culebrot o d'una pel·lícula, que si Alfons VI va dir o va fer tal cosa... Tot això són, per descomptat, fantasies. És literatura més que història, però aquesta és la història que la gent sap. Per tant, no importa gaire que ja no s'ensenyi, que no hi hagi un projecte col·lectiu i deliberat de convertir això en l'imaginari històric espanyol perquè ja ho és. Va ser un èxit i no tan sols a través de l'ensenyament sinó també a través de la pintura, del cinema -les imatges històriques són conseqüència de la pintura històrica-, s'ha creat una imatge històrica, una imatge del passat espanyol, que és molt nacionalista. Ho és també en els altres països. I ja no importa que els historiadors seriosos, acadèmics, li neguin validesa. No importa, perquè ha pres vida pròpia, ja és la manera en què la gent entén el passat. Aquesta gent rebutja una altra manera d'entendre la història i, a més, d'una manera de vegades bel·ligerant. Per exemple, pares d'alumnes demanen que es torni a ensenyar una història cronològica de reis i batalles, de fets gloriosos, etcètera. El que estan demanant és això: que es torni a oficialitzar. I tant és impossible! És la història que saben, que els agrada i que, a més, els sembla que és el passat de veritat i no aquestes coses dels catedràtics que ho discuteixen tot, que posen en qüestió glòries del passat i ens parlen només de l'economia. Aquest tipus de debat, que ens sembla ingenu, revela que el discurs nacionalista de la història ha tingut tant èxit que fins i tot els mateixos historiadors no són capaços de canviar-lo per un altre de més científic, de més rigorós.

Amb Carles V i amb Felip II "no som davant la història d'Espanya, sinó davant la d'Europa". O sigui, que mai no hem estat gran cosa ni hem jugat a la Champions imperial de la història.

Aquesta part serveix per entendre que tot és una qüestió de perspectives i que és un error projectar les categories del present en el passat i parlar d'Espanya. Ja a l'Edat Mitjana és absurd, però fins i tot en èpoques més recents. A l'època de Carles V parlar d'Espanya com parlem avui dia, com si fos un Estat nació sobirà, no té cap sentit. La manera com entenien Carles V les seves possessions era la d'unes possessions dinàstiques, immobiliàries, com uns territoris que pertanyien a la seva família i dels quals ell era el propietari, res més. No podem parlar de l'Imperi espanyol, era l'Imperi Sacre Romà Germànic en què Castella i Aragó, no Espanya en si -que era més un concepte geogràfic-, però també el Milanesat, Flandes..., eren parts d'aquest imperi universal, d'aquesta monarquia universal, que era en realitat com se li deia. Normalment no se li deia ni tan sols imperi. S'utilitzava de vegades el terme, però el preferit era sempre "monarquia universal".

"La història és un combat entre narratives en conflicte en el qual guanya la que compta amb més poder per imposar-se". Les altres versions "es tornen inversemblants a força de resultar poc familiars". Resulta obvi que la història es fa

servir avui amb el propòsit de ratificar i reforçar idearis propis i afeblir-ne d'aliens. Els diferents nacionalismes espanyols fan en aquest sentit un ús utilitarista de la història. Algun d'aquests relats està lliure de sospita?

No, realment no, perquè un relat nacional, un relat nacionalista, parteix ja d'una premissa que és abusiva: la idea que els protagonistes de la història són les nacions. Ja només aquesta idea en si mateixa és anacrònica per la major part de la història, per qualsevol període anterior almenys al segle XVIII i fins i tot al XIX. Parlar de nacions abans d'aquest període és incórrer en un anacronisme. La idea que hi ha un fil que ens connecta amb un passat tan remot, com pot ser l'edat mitjana, és una idea absurda, és una fantasia, no té res a veure amb la realitat. Per descomptat que estem condicionats pel passat, però no de la mateixa manera que per un passat recent, pel passat de la Transició o fins i tot de la Guerra Civil. Però, quan ens n'anem més enrere és absurd pensar que ens pot haver condicionat una cosa que va passar al segle XVIII, XVII, XVI, XII, XIII... I pensar que dels ibers o dels celtes o del que fos, nosaltres en tenim alguna cosa; que el que fossin d'una manera o altra o que ocupessin un terreny o un altre ens condiciona en alguna cosa és una idea absurda, és realment una bogeria. El graciós és que és una bogeria versemblant per la major part de la gent i hi ha persones que diuen que el caràcter espanyol és el caràcter de Viriato i que els gallecs som com som perquè els celtes... Aquest tipus de coses que són una mica d'acudit, però que estan realment molt esteses, és realment com la gent veu la història. La veu com una presó, com una condemna, sembla que hom està condemnat a ser el que van ser els seus avantpassats. I és una idea que els polítics reforcen i els historiadors de vegades també amb una retòrica, que és retòrica, que moltes vegades no ho diuen completament seriosament, però que, al final, a força de dir-ho, la gent s'ho acaba creient. Aquesta idea que som els que vam ser, que el nostre present és incompreensible si no compremem el nostre passat i aquest passat al qual es refereixen és el segle XII o el XIII, és un disbarat. Primer, perquè ha passat molt de temps. Segon, perquè era un món diferent al nostre. I tercer, perquè no el coneixem tant com per saber com era exactament. Sempre serà una qüestió de discussions, d'opinions. A cada generació els historiadors revisen el passat, el que vol dir que no hi ha una imatge fixa d'aquest passat.

És a dir, de 'La cárcel identitaria' d'Eugenio García Gascón a la presó de la història en què vivim amb aquests relats interessats.

Sí, efectivament. És una presó per a molts joiosa, perquè hi ha molta gent que gaudeix imaginant que està connectada amb aquest passat. Però jo crec que aquest tipus de creences fan més mal que bé. Hi ha determinades persones que pel seu caràcter, per la seva manera de ser, se senten atretes per aquesta nostàlgia del passat. D'altra banda, és un escapisme, una sensació transcendent posar-se a pensar que hom té a veure alguna cosa amb el món del segle XVI. És una forma d'escapisme.

La història com a assignatura acadèmica. Una arma molt llaminera per intentar configurar un ideari en ments en formació. Com hauria d'enfocar aquesta assignatura i com s'enfoca a dia d'avui a Espanya?

Hi ha una paradoxa i és que l'ensenyament de la història va néixer en el context del nacionalisme del segle XIX i va néixer per ser un ensenyament nacionalista, l'ensenyament nacionalista per antonomàsia. Va néixer per educar el ciutadà en els valors de la pàtria. Això ho diuen literalment els manuals d'història de l'època i a tothom li semblava el més lògic perquè, a més, com que el nacionalisme, en gran mesura, va ser un substitut de la religió, es veia com una cosa sagrada, cosa indiscutible, que la història era així i no havia de ser cap altra cosa. Quan ha remès la forma més radical d'aquest nacionalisme, d'aquest estatisme, els historiadors -per exemple a Espanya ja als anys setanta- van substituir en l'ensenyament aquesta història nacionalista per una altra de molt diferent, més crítica, més reflexiva, que té en compte l'economia, la societat, que no estudia exactament les nacions sinó també les classes socials, un altre tipus de grups, etcètera. Quin és el problema? Que, com dèiem abans, aquesta història no agrada. Agrada a molt pocs, als qui al final acaben sent historiadors. La major part de la gent la rebutja. Què ha passat? Que aquesta història nacionalista s'ha refugiat al cinema, a la televisió, a la literatura, i aquí és on es consumeix i on s'aprèn mentre que la història que s'ensenyava al sistema d'ensenyament es queda com una matèria una mica abstrusa que no té gaire impacte en la manera com la gent veu després el passat. Què s'hi podria fer? No en tinc ni idea. L'únic que puc fer és constatar el fet que és així, que hi ha aquesta dicotomia i que passen els anys i les dècades i no s'ha resolt mai del tot. La història que s'ensenyava segueix sent molt criticada pels alumnes, pels pares, de tant en tant fins i tot els governs -sobretot els partits conservadors- entren en un debat populista dient que, efectivament, cal tornar a fer una història més patriòtica que eduqui ciutadans. No sé què s'hi podria fer, perquè la veritat és que la història és així, la història científica no té la mateixa capacitat de fascinar a tothom com té la història mítica.

Acabes d'esmentar, el cinema i televisió. Comentos al llibre que aquestes sèries i aquestes pel·lícules es nodreixen en el seu ideari visual de la pintura d'història del segle XIX que, en el seu detallisme, està plena d'errors o modifica situacions històriques al servei de l'interès polític i moral del moment en què van ser realitzades. En quina mesura pel·lícules i sèries de televisió són -no sé si amb cometes o no- còmplices en la consolidació i privilegi d'una narrativa històrica?

Jo no diria que són còmplices. Tendeixo a ser el més objectiu possible en analitzar el fenomen. Em sembla que, per començar, l'anacronisme és inevitable. És impossible imaginar i reflectir el passat amb rigor, amb exactitud. Es pot ser més o menys rigorós, però ser completament rigorós és impossible, perquè hi ha barreres que fan insalvable recuperar el passat. Quan hom fa ficció històrica, sèries de televisió i cinema, ha de saber i sap que el que està fent és un espectacle de televisió modern, que té elements de la història, però que no és mai la història. No pot ser-ho. Són les regles del joc pel que fa a la ficció històrica, és inevitable. Després, pel que fa al tipus de discurs que promou, doncs sí. És un discurs que és obsolet. El que passa és que no és fàcil fer una altra cosa, perquè això és el que el públic exigeix. I en el món de l'espectacle és en aquesta direcció que van les exigències. El públic exigeix determinades coses. S'han fet experiments d'oferir un altre tipus de visió històrica. El regreso de Martin Guerre, aquella pel·lícula dels anys 80, estava feta amb molta cura per reproduir exactament l'època. Hi ha alguns experiments, però, en general, el que acaba triomfant és la sal gruixuda, la pinzellada grossa. És inevitable, és el que a la gent li agrada. No crec tant que es pugui culpar els mitjans de comunicació com al fet que és així, que a la gent li agraden les històries. I de la mateixa manera que els grecs tenien història, però també tenien mitologia -i la gent preferia la mitologia, evidentment-, passa el mateix ara, tenim una història més aviat acadèmica amb tots els seus problemes i totes les seves dificultats, i tenim una història mítica. La gent en general prefereix la història mítica i la cerca. I això fa que molta gent l'escrigui i d'aquí l'èxit enorme de les novel·les històriques, que a més ha estat un boom en els últims vint anys a Espanya. És potser el gènere literari amb més creixement en aquests últims anys. És clar que hi ha una demanda, a ningú l'obliguen a comprar aquests llibres. Es podria pensar que el que mostren a la televisió no té moltes alternatives, però, en canvi, aquests llibres la gent els compra, li agraden, en gaudeix. Jo, sincerament, no ho entenc. A mi em semblen impostats, però a la gent els agrada, li apassiona aquesta fantasia del passat, escapista, que presenta, a més, un passat a la mida de la gent, en el qual només hi ha heroisme, no hi ha malalties. És això, és una fantasia escapista.

El ministre Montoro deia a 'El País' que la sèrie 'Isabel' li sembla "extraordinària". Hauria estranyar la seva opinió?

Jo no entenc molt bé exactament a què es refereixen quan es diu que és rigorosa. És una sèrie que segueix, al peu de la lletra pràcticament, les cròniques. Si es refereixen a això -i jo crec que és al que es refereixen-, sí, efectivament, segueix al peu de la lletra diverses de les cròniques de l'època de la reina Isabel. El que passa és que aquestes cròniques eren propaganda. Llavors el que segueixen al peu de la lletra és la propaganda de l'època. Això pel que fa al discurs que s'explica. D'altra banda, el vestuari és un vestuari magnífic, és molt bonic, està molt ben fet, està copiat de la pintura de l'època, etcètera. Però passa que, és clar, si hom va als detalls, el que pensa és: sabem si realment feien servir aquest vestuari? Perquè el fet que aparegui a les pintures de l'època no vol dir que aquest fos el vestuari que utilitzaven. Pensem que tenim un munt de fotografies de principis del segle XX a Galícia de camperols gallecs arreglats amb vestit. Un arqueòleg del futur, que no sabés més que això, podria pensar que així era com vestien els pagesos gallecs en aquesta època. La realitat és que es vestien així per fer-se la foto. De fet els vestits eren llogats, els llogaven els mateixos fotògrafs. Aquest tipus de detalls sobre la imatge del passat a vegades se'ns escapen. Cada vegada en sabem més, però cada vegada ens fem més preguntes, cada vegada hi ha coses que ens susciten dubtes. Per això deia que el rigor absolut és impossible i jo diria que a la sèrie Isabel, com en altres sèries històriques que es fan ara, si es diu que són rigoroses és perquè això és un valor de les produccions, perquè es considera que ho han de ser. Però els personatges parlen com avui dia amb algunes pinzellades d'anacronismes, perquè si parlessin com es parlava en l'època seria incompreensible i avorrit. El que dèiem abans, de reproduir el passat amb exactitud és sempre impossible. Per descomptat es pot fer millor i pitjor. A Televisió Espanyola, on fan Isabel, fan també Àguila Roja, que és exactament l'exemple contrari. Una sèrie en què deliberadament renuncien al realisme històric. Ja ni tan sols ho intenten. Al contrari, s'enorgulleixen d'incórrer en anacronismes perquè l'espectador no es distanciï, perquè se senti còmode sempre veient tot el que veu, perquè res no el distanciï. És una altra manera de veure-ho. Les dues, al meu entendre, són dues impostacions, però de diferent mena.

Antonio Muñoz Molina advertia, en el que va batejar com 'Passats interactius', del risc de les "ficcions sentimentals" que fan més suportable la història en casos com les pel·lícules 'La vida és bella' o 'El noi del pijama de ratlles'. També advertia del risc d'aquests "relats mal·leables" en pel·lícules com 'Malditos bastardos', de Tarantino, en què Hitler moria metrallat en un cinema de París i que, per tant, modifiquen la història i hi juguen al seu gust. És perillosa la distorsió de la història al servei d'un entreteniment de masses com el cinema?

Jo crec que no. Tendeixo a ser bastant benèvol amb el cinema, amb la literatura, i la seva influència en la gent. Potser perquè com que sóc dels que l'escriuen, em convé dir això, però també perquè sincerament és el que veig. Crec que la influència dels mitjans de comunicació no és tan gran com pensem, que tendim a exagerar. Aquestes pel·lícules que utilitzen la història sí que són una mica dolentes i és que aconsegueixen que la gent no entengui la història, no entengui el passat i l'imagini en forma de clixés. Però res més que això. Tampoc penso que sigui una cosa tan terrible. Perquè realment la idea que dóna Tarantino sobre els nazis és un disbarat, és completa i intencionadament estrambòtica i absurda, però el mateix es pot dir de moltes altres sèries i pel·lícules que tracten d'aquest període i pretenen ser serioses. Perquè la realitat és que al final sempre es projecta el present en el passat. En altres sèries que hi ha sobre el

mateix tema dels nazis, el que fem, des de la ideologia d'avui dia, el que sabem ara dels nazis, ho projectem llavors. En aquella època, en canvi, la realitat era molt diferent, els paràmetres eren uns altres. Per exemple, ara s'imagina els conservadors alemanys hostils al nazisme perquè ara els cristianodemòcrates ho són. A l'època n'eren simpatitzants. Totes les persones de dretes del món simpatitzaven amb el nazisme. Aquesta és una modificació que veiem. O presentem les víctimes dels nazis com a persones de classe mitjana i la major part de la gent era molt pobre, la major part de les víctimes dels camps eren gent molt pobre i, en canvi, al cinema americà se'ls reflecteix com la típica família americana. I així successivament. Projectem el present en el passat, de manera que si hi ha una cosa dolenta en elles és una cosa dolent que hi ha en el nostre present. Tampoc no és culpa de la història ni és culpa del reflex que se'n fa.

Altres formes d'entreteniment i alhora de conformació d'un ideari: les commemoracions amb les seves recreacions (aquest mateix cap de setmana passat a Pamplona es recreaven les batalles de l'"alliberament" de la ciutat al 1813), les rutes que diuen seguir el rastre d'un personatge històric (com les del Cid o el Quixot), els llocs que procuren escenaris d'un fet històric (siguin aquests mitològics o demostradament falsos), etcètera. La vivència directa de la història es comença a assemblar, no sé si perillosament, a un parc temàtic.

Sí, és que és un parc temàtic i els parcs temàtics són hereus d'aquest tipus de rutes. A mi el que m'interessa del fenomen és aquesta fascinació que desperta, aquest fetitxisme de la història, pels llocs... Els mateixos carrers que va trepitjar Jesucrist, el mateix camí que va prendre tal personatge de la història. Aquest tipus de fascinació fetitxista és el que a mi em fascina, el que em sembla curiós. I sobretot em sembla curiós que quan hom explica els problemes que tenen aquest tipus de coses, les incoherències que hi ha, la gent s'ho pren malament, molt malament. Per la gent és molt important que això sigui real. Crec que la raó és que establim de manera instintiva aquesta connexió amb el passat. És una connexió molt forta, en certa manera lògica, perquè tots necessitem sentir una continuïtat de la nostra vida amb el passat i amb el futur, però de vegades arriba a ser insana quan hom li dóna una importància excessiva, que és potser la conclusió de tot el llibre: que no se li pot donar tanta importància a la història com se li dóna, que no és tan extremadament important i que aquesta idea de la importància de la història ve de quan va aparèixer com una religió de l'Estat, com un substitutiu de la religió.

Així que el teu llibre es dirigeix a una societat teòricament reticent a entendre, a admetre, el que hi expliques.

Sí, aquesta és la qüestió: com explicar alguna cosa a algú que en principi no està predisposat a acceptar o creure-ho. La manera com ho he fet és intentant mostrar que, primer, és un fet universal, no és una cosa que sigui culpa de ningú en particular, que és una cosa que forma part de la ment humana, de la manera com ens relacionem amb el passat, amb les idees, etcètera. Fer-ho veure i explicar-ho sense esforçar-me molt a jutjar-ho, perquè tampoc no sóc cap jutge de res. I després, que a mi personalment m'interessa el fenomen, el per què és així. No tant quines són les conseqüències o com es podria canviar. En aquest sentit, no sóc un activista de la història. Jo mateix no proposo cap alternativa. No sé si n'hi ha, jo crec que no. En aquest sentit sóc bastant pessimista. Crec que la història respon a alguna cosa que hi ha profunda en l'ésser humà. Però sí que penso que cal ser conscient del que és per no utilitzar-la malament, perquè no tingui efectes nocius, que pot arribar a tenir-los. Jo no diria que per si mateixa la història pot ser nociva. Jo no crec que hi hagi cap guerra que esclati per raons històriques. És més aviat al revés. Quan una guerra, un conflicte, esclata... Bé, no cal una guerra. Quan un conflicte polític esclata es crida la història com a testimoni i en suport de la pròpia argumentació, però fins i tot això s'hauria de poder evitar si hom relativitza el valor i la importància de la història.

Carlos Pérez Cruz

Publicat a El Asombrario (24/11/2013): [enllaç](#).